

יאיר צורן "וישב שם עד עולם" – משם פרטי לשם ספרותי

שמות גלויים וחבויים של
ש"י עגנון בסיפוריו

לכל הפוסע במשעולי סיפוריו של שמואל יוסף עגנון מוכרת היטב התופעה שהמחבר משתמש בשמותיו באופנים שונים. פעם אחת ויחידה הוא משתמש בשם משפחתו שברר לו כאשר פונה גברת זלצמן אל המספר ואומרת: "עגנון ידידי אומר לך דבר" (ראו "בחנותו של מר לובלין", שוקן, תשל"ה, עמ' 90). פעמים הוא מציג את עצמו, או רומז לעצמו, כלוי. למשל, גיבור סיפורו "עד הנה" הוא רבי לוי (ראו "עד הנה", שוקן תשכ"ד, עמ' ה-קע). בנאומו לרגל זכייתו בפרס נובל הוא מציג את עצמו כמי ששורר עם אחיו הלויים בבית המקדש: 'בחלום בחזון לילה ראיתי את עצמי עומד עם אחי הלויים בבית המקדש כשאני שר עמהם שירי דוד מלך ישראל' (ראו "מעצמי אל עצמי", שוקן, תשל"ו, עמ' 85). בסיפורו "שאר כל הכלים שהיו בבית הכנסת הגדול" אומר המספר: "מעשה ביום הכיפורים בשחרית כשהלכתי עם אחי הלויים ליצוק מים על ידיהם של הכוהנים, היה בינינו לוי אחד משלוחי ארץ ישראל וסיפר, שבירושלים הכוהנים עולים בכל יום, וביום שיש בו מוסף עולים בשחרית ובמוסף וביום הכיפורים בשחרית ובמוסף ובנעילה" (ראו "עיר ומלואה", שוקן, תשנ"ט, עמ' 29). את

היחיד שלקחתי איתי מאותה חופשה הייתה המקלחת ששימשה לי כמודל בסיפור.

זו חוויה נפלאה לראות את הספר שלך מוצג על הבמה. בעצם אני אף פעם לא רואה את הקוראים ואין לי מושג מתי הם צוחקים או בוכים, וזו הייתה לי הפעם הראשונה שראיתי את חוויית הקריאה בחיים, באולם. אני מודע לזה כי יש משהו תיאטרלי בספר. זה ספר בעל מטען רגשי עז. למרות שיש לי נטייה להתאהב בדמויות שלי, כאן לא התאהבתי, אני 'אמפתי' אך לא מתמסר.

בכתיבה איני סלחני. בכל ספר אני מנסה לחדש לעצמי. בספר הזה הלכתי מאוד רחוק, ונבהלתי מהעומק, מהעוצמה, מהחריפות. מאז שעברתי לגור ב'בורגרסטאון' – ברעננה, זה לא פשוט להתבונן בצורה חסרת רחמים על אורח חיים שגם הוא שלי. זה לא פשוט לכתוב על משהו שבחרת לחיות אותו, לחיות בתוכו בחיים השגרתיים.

*

נעימה ומענגת היא הקריאה בספרו של אשכול נבו 'שלוש קומות' וכן גם בשאר ספריו. כתיבתו נוסכת תחושה של רוגע, למרות המתח והעניין השזורים בין דפי הספר. לקרוא ולרצות לדעת את הסוף הוא אתגר שכל כותב שואף אליו, להצליח לגרות את קהליו, ובמקביל – לעזור לקורא לשמר במהלך הקריאה את העונג שבקריאה הנינוחה, כך שבגמיעות קטנות מהסיפור אפשר יהיה אולי להגיע אל הסוף מתוך כמיהה טבעית להשהות את הדרך עד 'קו הגמר', ואם אפשר להמשיך ולקרוא לאט כדי שלא ייגמר הטעם הטוב, שלא יסתיים לו מהר מדיי ה'כ"ף' שבקריאה. ■

ולצורך הכתיבה הייתי חייב לערוך תחקיר, לא לכתוב סתם על סמך אינטואיציה, לא היו לי מספיק ידע והבנה בנושא. זו הייתה צריכה להיות כתיבה על חשיבה ושפה. ואכן כתבתי רק אחרי שתחקרתי שופטים בדימוס. לאט לאט למדתי את הדברים הקטנים. עניין אותי לדוגמא לדעת האם שופטים מהלכים עם רגשות אשם בעקבות פסיקות כאלה ואחרות שלהם. האם הדרישה משופט להיות אדם ללא רבב היא אפשרית? באותה תקופה, היו שופטים שסיפרו כי לעיתים קורה שהם חוששים שמא יפגשו בדרכם מישהו שיש לו איתם חשבון.

למדתי רבות מאותם תחקירים. כששאלתי את אחד השופטים מה הדבר הראשון שירצה לעשות עם פרישתו הוא הסביר כי סוף סוף הוא יוכל להשתתף בהפגנות שהיו אסורות עליו.

וכן אכן קרה שם ב'קומה השלישית'. השופטת האלמנה משאירה לבעלה, שנפטר, הודעות במזכירה האלקטרונית והיא מספרת לו כי היא הלכה להפגנה שהייתה אסורה עליה בתקופת כהונתה כשופטת. ושם בין המפגינים היא מתעלפת ובמאהל אליו היא מפונה ומקשיבה לסובב אותה היא מחליטה להעמיד את כישוריה המשפטיים לטובת המפגינים, יוצא גם שהיא מוזמנת להתארח ולהתקלח בדירת פאר שעומדת לרשות המפגינים על ידי אדם עשיר.

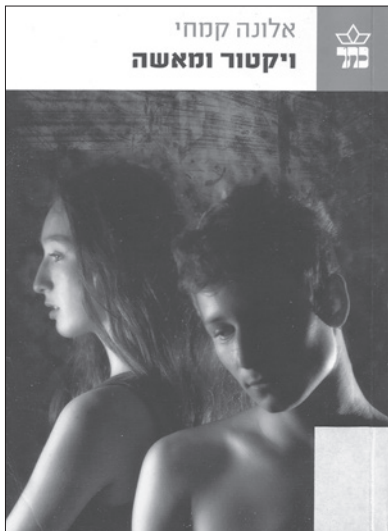
באחד המפגשים נשאלתי אם באמת המקלחת המפוארת המתוארת בספר אכן קיימת. וכך יצא לי לספר את סיפור המקלחת המיוחדת שבספר שנבע מתוך אירוע שהתרחש בחיי. באחת מהשנים שעבדתי במשרד פרסום יצאו עובדי המשרד לחופשה מאורגנת בכרתים ללא בני זוג. הדבר

על עצמה בסיפור "עידו ועינים". המובאה מ"הדום וכסא" היא ראייה ניצחת לדברינו, בבחינת נלמוד סתום מן המפורש. לסיכום, לכל אורך דרכו עושה עגנון שימושים שונים בשמותיו. בסיפורו "עד עולם" מגיע עניין זה לשיאו. הסיפור פותח בעי"ן וחותרם בעי"ן. פותח ברמז לשם משפחתו וחותרם ברמז לשמו המלא, קרי לשמו הפרטי ולשם משפחתו הפתוחים זה בזה וכך נושא קינה על עצמו – בבחינת שם מלא על עולם מלא. ■

מוני גריזים

"האחרים"

על ספרה של אלונה קמחי
"ויקטור ומאשה", כתר, 2012,
364 עמ'

יצוב דמויותיהם של "האחרים", המהגרים מברית המועצות (טרם "חבר העמים") בספר שלפנינו הוא מלאכת מחשבת – הדמויות

פסוקים: 'משידעתי לכתוב כל האותיות כתבתי פסוקים מן התהילים, שתחילתם אותיות של שמי, כגון שירו לה' ברכו שמו וגו' מי ימלל גבורות ה' וגו' ואנחנו נברך יה וגו' אהבתי כי ישמיע ה' וגו' לך אני הושיעני'. (עוד לעניין מדרשי שמות ביצירת עגנון ראו משה גרנות, "עגנון ללא מסווה", ירון גולן, תשנ"א, עמ' 75-72). בסיפורו רחב היריעה "הדום וכיסא" – מעין אוטוביוגרפיה רוחנית שהוא בודה לעצמו מימי אדם הראשון ועד לימי שמואל – מפליג עגנון אף יותר בדבריו: "ואיזה שם בחרתי לי, שמו של מובחר שבשופטים, שאין לך ימים חביבים כימי השופטים. ושמואל מובחר שבשופטים היה. ומאהבת ציון הוספתי לי את השם יוסף, שכן יוסף בגימטריא ציון". אך בפסיקה הבאה הוא מגיע לתורף העניין: 'בואי וראי כמה כוחה של נשמתי גדול, שכיוונתי מראש השם שקרא לי אבא לשמונה. אני קראתי לי שמואל ואבא קרא לי שמואל. אני קראתי לי שמואל על שם שמואל הרמתי ואבא קרא לי שמואל על שם זקננו ר' שמואל בעל חידושי הלכות וחידושי אגדות, שנקרא על שם זקננו ר' שמואל אביו של זקננו ר' יהודה החסיד בעל ספר חסידים' (ראו "לפנים מן החומה", שוקן, תשל"א, עמ' 186). אך מיוחד שבכולם סיפורו "עד עולם", אותו הוא חותרם ברמז לשמו הפרטי: 'וישב שם עד עולם'. מילים אלה הן מובאה מדויקת מן המקרא: בפתיחת ספר שמואל אנו קוראים: "ויעל האישה אלקנה וכל ביתו לזבח לה' את זבח הימים ואת נדרו וחנה לא עלתה כי אמרה לאישה עד יגמל הנער והביאותיו ונראה את פני ה' וישב שם עד עולם" (ש"א א, כא-כב). מה שם הקדשה, אף כאן התקדשות. לכך יש להוסיף את מדרש השם "גומלדתה": "גומל דתה" המזכיר את "עד יגמל הנער" שבשמואל ואת גמולה המקוננת

שמו וייחוסו המלאים מצרף עגנון כאחד בסיפורו הנודע "בלבב ימים" שבקובץ "אלו ואלו" (ראו עמ' תפה-תקן). הגיבור הוא "שמואל יוסף בן מרדכי הלוי", תוך שהוא טורח לציין כי שם אשתו אסתר, מה שאינו מותר כל מקום לספק באשר לזהותו (ראו חיה שחם, "ואלה מסעי בני ישראל": המסע ופשרו בליש מאת אהרן אפלפלד, עשרים וארבע קריאות בכתבי אהרן אפלפלד, מכון שלום הרטמן, תשע"א, עמ' 169). כך הוא נוהג גם בסיפור "בדרך" בו הוא מתאר את עצמו ככפילו של איש באותו שם שנפטר שאת מקומו במניין הוא ממלא: 'ואני שמואל יוסף ברבי שלום מרדכי הלוי עליתי לתורה במקום החבר שמואל לוי ששבק לנו חיים' (ראו "סמוך ונראה", שוקן, תשכ"ד, עמ' 215).

בפתיחת הסיפור "המשל והנמשל" טוען המספר כי 'לגוף העניין אין השם מוסיף כאן כלום, אף על פי שדבר ברור הוא שהווייתו של אדם ואין צריך לומר גלגולי נשמתו ניכרים משמו' (ראו "עיר ומלוואה" עמ' 394).

שנים מסיפוריו – "עידו ועינים" (ראו "עד הנה" עמ' שמג-שצה) ו"עד עולם" (ראו "האש והעצים", שוקן, תשכ"ו, עמ' שטו-שלד) רומז עגנון לשם משפחתו כאשר הוא מכנה את כל גיבוריהם בשמות הפותחים כולם בעי"ן או בגימ"ל כמעשה הפייטנים הקדומים הכותבים את שמותיהם אקרוסטיכון בראשי הטורים. ב"עד עולם" הוא אף מגדיל לעשות כאשר משפטים רבים כוללים אך ורק מילים הפותחות באחת מאותיות אלה, בכלל זה משפט הפתיחה ש'כולו עיניים'. אלא שעגנון מרחיק לכת אף יותר. ברומן רחב היריעה "אורח נטה ללון" בפרק הנושא את השם "תחלואי הגוף" (ראו שם עמ' 372) דורש עגנון את שמו הפרטי כאקרוסטיכון של